

Ütopyacı anlayışın 1960'larda gösterdiği değişimler

Akın SEVİNÇ*, Ferhan YÜREKLİ

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34437, Taşkışla, Taksim, İstanbul

Özet

Tasarlandıkları dönemlerin anlayışlarından olduğu kadar birbirlerinden de etkilenerek geliştirilen hayali projelerin yirminci yüzyılın yarısına gelinene kadarki en temel yedi özelliği kapalılık, toplumsallık, işlevsellik, durağanlık, sil baştanlık, düzenlilik ve buyurganlık olarak sıralanabilir. 1960'larda beliren ütopyacı anlayış sonucu, bu dönemde ortaya konan hayali projelerde bu özelliklerin çoğu farklı biçimlerde ele alınarak sorgulanmaktadır. Bu çalışmada 1960'lı yıllarda tasarlanmış hayali projeler bu kavramlar aracılığıyla ele alınıp, bu dönemde ortaya çıkan ütopyacı anlayışın genel özellikleri ve gösterdiği değişimler incelenmektedir. Toplumsallık ve düzenlilik kavramlarına yaklaşımda büyük değişimler gözlenmezken, kapalılık, işlevsellik, durağanlık, sil baştanlık ve buyurganlık kavramlarının uzağında durulmaya çalışıldığı görülebilir. Ütopyacı anlayışın 1960'lı yıllarda gösterdiği değişimlere bakarak, hayali projelerin belli değişmez özellikler doğrultusunda değil, tasarlandıkları dönemlere özgü yaklaşımlarla ortaya kondukları ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık hayalleri, ütopya, hayali proje, 1960'lar.

Metamorphosis of the utopist approach in 1960s

Abstract

Imaginary projects have been introduced with the research aiming to create alternative life styles in order to change existing ones, since the Ancient Era. They grew by influencing each other as much as being influenced by the period they were designed. Till the end of the twentieth century the main characteristics of these projects can be reviewed under seven categories: Isolation, sociality, functionality, stability, fundamentalism, order and dictatorship. In this study the utopist approach re-appeared in 1960s are questioned and examined by the projects which were undertaken with those characteristics in different ways. When we look at the imaginary projects of this era, we can not see such big evolution in the approaches towards the concepts of sociality and order, but in stead, we see the concepts of isolation, functionality, stability, fundamentalism and dictatorship were intended to be underestimated. The designs of the projects were based on the concepts such as open planning, flexibility, mobile space approach, comprehension, incompleteness, structural diversity, capability of growth, emphasizing on the leisure areas, problem solving efforts in existing cities. These projects are considered as the parts of architectural approaches that will follow them.

Keywords: Architectural dreams, utopia, imaginary projects, 1960s.

---

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Akın SEVİNÇ. as@yeditepe.edu.tr; Tel: (216) 5780476.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde tamamlanmış olan "İkinci Dünya Savaşı sonrası mimarlık hayalleri: Ütopya eskizleri" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 30.12.2005 tarihinde dergiye ulaşmış, 03.05.2006 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 30.06.2007 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Giriş

Toplumlar, Antikçağdan beri, ideal toplum kavramı üzerine düşünmüşler, bu düşüncelerinin ürünleri olarak da, değişik toplum modelleri ortaya koymuşlardır. Varolanın yerine geliştirilen ideal toplum/sistem/düşünce/ülke/ cennet tasarılarına “hayali proje” ya da “ütopya” adı verilir. Varolandan beslenirken varolana alternatifler geliştiren bu tasarılar; kimi zaman yazılı, kimi zaman çizili, kimi zaman da hem yazılı hem çizili olarak karşımıza çıkıyor. Yıllar boyu yaşadıkları çağın tanığı olan, yaşadıkları ortamın sorunlarını gören ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştiren, dahası bunları söylemeye çalışan yüzlerce düşünür, bir yandan değiştiremedikleri dünyalarında yaşarken, bir yandan da düşledikleri dünyaları ortaya koymuşlardır. Tümüyle yepyeni olan bu düşsel kurguların ortak yanları ise gerçeğe beslenen, ancak beslendikleri kaynağın dışında -çoğu zaman da ona alternatif oluşturan- gerçekdışı kurguları barındırmalarıdır. Mevcut olana muhalif ve alternatif bir yaklaşımla ortaya konan bu projeler, doğrudan uygulamaya geçirilme kaygısından uzak durarak, yeni ve ideal toplum modelleri geliştirmek ve paylaşmak düşüncesine sahiptir.

Rönesans’la birlikte edebiyat, düşünce ve mimarlık geleneği halini alan bu projelerin, ilk örneklerinden başlayarak birbiri ardına gelişimleri incelendiğinde, her birinin belli başlı ortak özellikleri barındırdığı görülür. Her biri benzer durumlarda ortaya çıkıp, bildik hamlelerle ilerleseler de, ortaya konan ürünler farklılıklar gösterir. Ütopya adı da verilen bu ideal toplum modelleri üstünde birleşilen temel nokta, bu hayali projelerin mimari açıdan şu yedi temel bileşen ekseninde şekillendikleridir: Kapalılık, toplumsallık, işlevsellik, durağanlık, sil baştanlık, düzenlilik ve buyurganlık (Sevinç, 2004).

Ütopyacı anlayışla geliştirilen hayali projelere bakıldığında, bu projelerin farklı açılardan ele alınmasını sağlayan özelliklerden bazılarının öne çıktığı, bazılarının da geri planda kaldığı görülür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan hızlı sanayileşme ve bu süreçle bağlantılı olarak yaşanan değişim beklentisiyle yakından ilişkili olarak tasarlanan hayali projelerin, temel

bileşenlerinde yaşanan değişimler aracılığıyla değerlendirilmesiyle, 1960’lı yılların kendine özgü dönem ruhunun farklı bir yaklaşımla ele alınması mümkün olabilir.

Kapalılık

Yirminci yüzyılın ortasına gelinene dek ortaya konan ideal toplum modelleri, her şeyden önce son halini almış ve tamamlanmış bir özellik taşırlar. Önerdikleri sistemi bütünlük içinde sunuyor ve zaten en ideal olanı düşünüp ortaya koyuyor olmalarının verdiği güvenle, çoğu hayali proje yeni öneri ve değişimlere kapalı bir yapıya sahiptir. Bu kapalılığı, kendilerini sürekli kılabilmek için zorunlu sayarlar. Bir kerede tasarlanmış toplum modellerinin, farklı görüşlere karşı hoşgörüsüz olmaları da sık sık kendilerine yöneltilen eleştirilerdendir. Gilles Lapouge “alternatiflere kapalılık” olarak adlandırdığı bu özelliğin hem hayali projelerin ortaya çıkmasında hem de gözden düşmelerinde en önemli etken olduğunu savunur (Lapouge, 1993). Karl Popper, ideal toplum modellerine ayrı bir bölüm ayırdığı yapıtı “Açık Toplum ve Düşmanları”nda, hayali projenin tanımını yaparken, öncelikle ‘sımsıkı yalıtılmış’ olduklarını vurgular. Popper ayrıca, yeni ve yoktan var edilen toplum modellerini oluştururken ortaya konanın sınırlarını, mevcut olandan nasıl ayırdığını vurgulamak için böyle bir kapalılık içinde olmanın zorunlu olduğunu belirtir (Popper, 1992). Farklılaşmalara izin verilmeyen bu ‘topyekün’ tasarımlar, kendileri bunu dile getirmeseler bile, genellikle katı bir kapalılığa sahip olagelmışlerdir.

1960’larda yeniden canlanan ütopyacı anlayış sonucu tasarlanan hayali projelerin bazılarında, ütopyaların ilk örneklerinden beri süregelen bu “çevresine kapalı tutuma” rastlanır. Bu projeler arasında kapalılığın zorunlu olduğu durumların başında, uzayda ya da olumsuz iklim şartlarına sahip bölgelerde inşa edilmesi öngörülen tasarımlar gelir. Paul Maymont ve Renée Sarger’ın 1962 tarihli ortak projeleri “Bir Uzay Kenti İçin Eskizler”¹ uzayda kurulması gereken ve bu yüz-

¹ Paul Maymont ve Renée Sarger tarafından 1962 yılında tasarlanan *Bir Uzay Kenti İçin Eskizler*, gelecekte uzayda kentler kurulacağı fikrinden hareketle

den de çevresine kapalı olması zorunlu olan bir projeyken, “Sibirya’da 2.000 Kişilik Piramidal Yerleşim Yapısı”² Sibirya çölünün zorlu şartları yüzünden kendi içine kapalı bir özellik taşır (Sarger, 1962), (Schipkov vd., 1967). Mimari bir form olarak kapalılığın bu dönemde yoğun bir ilgiyle karşılanmasında, dönemin malzeme ve yapım tekniklerindeki hızlı gelişmelerin etkisi büyük olmuştur. Devasa çadırlar ve dev kubbe-lerin iç hacimlerinde sağlanan iklim kontrolleri yardımıyla, içlerinde yaşayacak insanlara daha konforlu çevreler ve daha verimli kullanılabilen tarım alanları sağlayacakları vurgulanır. 1950’lerde dünya nüfusunda yaşanan hızlı artışa bağlı olarak, kentlerin hızla genişlemeleri ve düzensiz kenar mahallelerin oluşması da, dönemin hayali projelerine kapalılık arayışı olarak yansımıştır. Önerilen projenin, kaç yerleşim biriminden oluşacağı, içinde kaç kişinin yaşayabileceği, ne büyüklükte olduğu, kaç kişiye iş olanağı sağlayacağı, hattâ her bir kişi için kaç metrekare alan ayrıldığı belirtilmesi, neredeyse her projede önemle altı çizilen ayrıntılardır. Projelerde, insan nüfusuna getirilen sınırlandırma, kapalılığın farklı bir ele alınışı olarak değerlendirilebilir.

Peter Cook, bu dönemin önemli hayali projelerinden biri olan “Portatif Kent”in çıkış noktasını açıklarken, “döneme özgü teknolojik gelişmelerin yarattığı büyüme ve yenilenme arzusu”ndan söz eder (Cook, 1972). Projelerin bazılarında rastlanan ve bu döneme kadar hep “kapalılık” olarak karşımıza çıkan yaklaşımın azalıp yerini az da olsa “açıklık” kavramına bıraktığı projelerin ortak noktalarından birinin, Cook’un bahsettiği büyüme ve yenilenme arzusu olduğu söylenebilir. Kapalılık kavramı yerine (çoğu zaman sınırlı da olsa) açıklık kavramıyla geliştirilen bu hayali projeleri, ikiye ayırmak mümkündür:

geliştirilen ve yerçekimsiz ortama özgü bir model ortaya koyan bir uzay kenti projesi.

² 1967 tarihli *Sibirya’da 2.000 Kişilik Piramidal Yerleşim Yapısı* projesi, A. Schipkov ve E. Schipkova tarafından geliştirilmiştir. Sibirya’da bulunan geniş maden yataklarının zorlu hava şartlarında dolayı işletilememesi sorununa çözüm arayan proje, piramit şeklindeki yapı önerileriyle çok sayıda insan için uygun yaşam koşulları sağlamayı amaçlıyor.

Kendi içlerinde açıklık yaklaşımına sahip olan tasarımlar ile uç uca eklenerek çoğalmaları öngörülen, böylelikle açık bir yaklaşım sergileyen tasarımlar. Kendi içlerinde açık bir planlama anlayışına sahip projelerin başlıca örnekleri şunlardır: Izgara sistemli çerçeve dışındaki bütün elemanlarının yenilenebilir ve birbirleriyle yer değiştirebilir yapıya sahip olduğu “Hareketli Kent”³; esin kaynağını doğanın sürekli değişim gösteren yapısından alan, farklı zamanlarda farklı işlevlerin yer alabileceği “çeşitlenmeye açık” mekânlar oluşturma fikrine dayalı “Mesa City, İdeal Kent Projesi”⁴ (Soleri, 1962); belirlenmiş ve alışlagelmiş şemaların reddine dayanan yapı anlayışıyla, bütünüyle “açık bir planlama” yaklaşımına sahip olan ve “anarşik yapı” olarak tanımlanan “Portatif Kent”⁵ (Cook, 1972).

Birbirlerine eklenerek çoğalmaları öngörülen proje örnekleri ise şunlardır: “Zincirleme” bir yapı anlayışıyla birbirlerine eklenecekleri düşünülen parçalardan oluşan “Yüzer Kent”⁶ (Maymont, 1972); üçgen ayaklı yapısı sayesinde ne kadar genişlerse genişlesin temel özelliği olan “açık ve saydam” yapısını kaybetmeyeceği

³ Yona Friedman tarafından 1956 - 1960 yılları arasında tasarlanan *Hareketli Kent*, büyük açıklıklar geçebilmeyi sağlayacak ayaklarla yerden yükseltilmiş ve farklı bir araya gelişlere izin verebilecek katmanlardan oluşan, yüksek yoğunluklu hayali bir kent önerisi.

⁴ 1958 -1967 yılları arasında Paolo Soleri tarafından tasarlanan *Mesa City İdeal Kent Projesi*’nin çıkış noktası, farklı zamanlarda farklı işlevlerin yer alabileceği mekânları, çeşitlenmeye açık olacakları şekilde tasarlamak.

⁵ Archigram üyelerinden Peter Cook’un 1964 tarihli *Portatif Kent (Plug-in City)* projesi, kullanım süreleri önceden hesaplanmış prefabrik yapı birimlerinin, projenin belkemiğini oluşturan kafes sistemi içine yerleştirilmesi ve herhangi bir zamanda yeniden düzenlenme olasılığına sahip olması esaslarına dayalı bir kent projesi.

⁶ Paul Maymont tarafından 1959 yılında tasarlanan *Yüzer Kent*, gemi seferlerine uygun şekilde tasarlanmış, hafif çelik yapı elemanlarıyla inşa edilmesi, içinde 10.000 insanın yaşayabileceği ve Tokyo Körfezi’ne inşa edilecek şekilde düşünülmüş deniz üstü bir proje.

vurgulanan “Tripod Kent (Üç Ayaklı Sehpa Biçiminde Kent)”⁷ (Salier vd., 1972) ; “özgür gelişim için olanaklılık” olarak vurgulanan yaklaşım sonucu, yerleşim birimlerinin farklı bir araya gelişlerine olanak sağlayan ve taşıyıcı bir iskelet olmaksızın üst üste konmalarına olanak tanınması düşünülen “Çizgisel Kent Birimi”⁸ (Prader vd., 1969).

Toplumsallık

Thomas More, 1516’da yazdığı Utopia’yı, ‘bütünüyle akıl yoluyla yönetilen, ortak mülkiyete dayalı bir kent devleti’ olarak tanımlar. Utopia’dan sonraki yıllarda bir düşünce biçimi geleneğine dönüşen ideal toplum modellerinin ‘ortak mülkiyete dayalı’ yaklaşımları, bu projelerin “toplumsal” özellikleriyle yakından ilişkilidir.

Nail Bezel’e göre, ütopyalar için ortak ilham kaynağı, insanın adil bir toplumsal düzende yaşamaya layık olduğu inancıdır. Burada önemli olan, önerilen seçeneğin yakın gelecekte yürürlüğe konup konamayacağı değil, uzun vadedeki beklentilere dair iyimserliktir. Bu yüzden seçenekler, şimdikinden başka bir yer ve zamanda gerçekleştirilmiş özlem dünyaları olarak sunulur (Bezel, 2000). Hayali projelerin her birinde, toplumun sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir kaygı bulunduğu görülür. İdeal toplum düzeni kurabilmek ancak, toplumsal bir düşünceyi hayata geçirmeyi hedeflemekle mümkün olmaktadır. Erdem Türközü, ideal toplum modellerinin in-

sanların daha iyi yaşayabilmeleri için tasarlandıklarını vurguladığı hayali projeler için şunları söyler: “Ütopya her şeyden önce toplumsaldır. Kökeninde Aydınlanma Felsefesi vardır. Doğa ile akıl arasında uygunluk olduğuna ve aklın doğayı kavrayabilecek düzeyde olduğuna dair düşünce, toplumun akıl ile kavranabileceğine güvenir. Bu da Aydınlanma düşünürlerini akla uygun bir toplum düzeninin kurulabileceğine götürür. Ütopya aynı zamanda, kolektif düşünme çabasıdır.” (Türközü, 1997) İnsanların kolektif bir biçimde bir arada yaşamlarını düşünme çabasının ürünleri olan bu tasarımlar, tarih boyunca belli bir takım değişmezlerle ortaya konmaktadır; ‘eşitlikçi paylaşım’, ‘toplu hizmet birimleri’, ‘ortaklaşa yaşam yapıları’ (Türközü, 1997).

1960’larda tasarlanan hayali projelerde, bu yaklaşıma ters düşecek herhangi bir projeye rastlanmaz. Ağırlıklı olarak sanayi toplumunun yaşayacağı yerlerin nasıl olacağıyla, insanların ileride sahip olacakları daha fazla serbest zamanı diledikleri gibi değerlendirebilecekleri kamusal alan önerileriyle, doğaya en az zararı verecek şekilde tasarlanacak ve enerjiyi verimli olarak kullanmaya yönelik yerleşim yerleri arayışlarıyla, eğitime öncelik veren yaklaşımlarıyla ve trafik sorunlarına yayalara öncelik veren çözümler getirmeleriyle öne çıkan bu projeler, döneme özgü toplumsal yaşamın arzularını da ortaya koyarlar.

İşlevsellik

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelene kadar, tasarlanan hayali projelerin hiçbirinde işlevsiz birimlere rastlanmamaktadır. ‘Hız, rasyonellik ve ekonomiklik’, Aydınlanma felsefesiyle birlikte ortaya çıkmış ve bütün ideal toplum modellerinin temel bileşenini oluşturmuş özelliklerdir. Hep minimal çözümler sunan ütopyaların “verimlilik” ve “yalınlık” gibi diğer temel bileşenlerini de unutmamak gerekli. İşlevsel olmalarının bir parçası olarak bu kavramlar, akılcı olmalarının da bir parçasını oluşturur. “İşlevsel” olmalarının tasarımlarına kattığı nitelikler sonucu, bu modeller çoğu zaman sıkıcı “mükemmellik”lerle donatılmış, yaşamayan yapılar olmuşlardır.

⁷ *Tripod Kent* projesi Yves Salier, Adrien Courtois ve Pierre Lajus tarafından 1966 yılında tasarlanmış. Yüksek yoğunluklu yerleşim birimlerinin toprakla en az temasa sahip olmaları gerektiği fikrinden yola çıkarak ortaya konan proje, üçgen ayaklar ve bu ayaklara takılıp sökülebilen yerleşim birimlerinden oluşuyor.

⁸ *Çizgisel Kent Birimi* ya da *Altıgen Yerleşim Hücrelerinden Oluşan Çizgisel Kent* olarak adlandırılan proje, 1969 yılında Herbert Prader, Franz Fehringer ve Erich Ott’tan oluşan P + F Atölyesi tarafından tasarlanmış. Proje, çizgisel bir kent meydanının iki yanına yerleştirilmiş 2.500 konutu barındıran iki duvardan oluşan ve 8.000 insan için tasarlanmış birimlerden oluşuyor.

İdeal model tasarımlarında, toplumların yaşadıkları sorunları çözmeye dönük girişimlerinde öncelikle yaşama-barınma-çalışma gibi en temel gereksinmelere çözümler üretmek işe başlanır. 1960'lı yıllarda tasarlanan projeler için de bu tutum geçerliliğini korumaktadır. Ancak, 1960'lı yıllara kadar ortaya konan modellerde dinlenme ya da eğlenme ihtiyaçları göz ardı edilip, toplumun bu gereksinimleri için düşünülmüş alanlar bulunmazken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tasarlanan hayali projelerde, insanların diledikleri gibi zaman geçirecekleri mekânlara sık sık rastlamak mümkündür. “Serbest zaman alanları” olarak adlandırılan ve tasarımların en çok üstünde durulan birimlerini oluşturan mekânlar benzerlik gösterir: “Hydrobiopolis” in⁹, gündelik hayatın en canlı mekânlarından biri olan pasajların örnek alınmasıyla tasarlanmış, (tiyatrolar, sinemalar, kafeler, spor alanları, yüzme havuzları, müzeler, okullar, kış bahçelerinden oluşan) “çekirdek” olarak adlandırılan merkezi (Hartsuyker-Cuerjel ve Hartsuyker, 1969); “Monako İçin Yüzer Kent” in¹⁰, asıl kütleyi oluşturan yedi katlı ve katmanlardan oluşan yapının üstündeki teras ve altında yer alan “bahçe” olarak adlandırılan (oyun alanları, kültür merkezleri, spor alanları ve plajlar gibi işlevlere ayrılmış) “serbest zaman alanları” (Maymont, 1964); “Seine Nehri’nde Bir Kent Projesi” nin¹¹ Paris’te yaşayanların serbest zamanlarını değer-

lendirebilmeleri için tasarlanmış yürüyüş alanları, sinemalar, yüzme havuzları (Maymont, 1964); “Bütün Kent” in¹² “sanayi toplumunun bir sonucu olarak iş alanlarında yaşanacak otomasyonlar sonucu insanların boş vakitlerinin çoğalacağı” düşüncesinden yola çıkarak projede önemli bir yer ayrılan geleneksel köy biçiminden esinlenerek tasarlanmış bir araya gelme mekânları (Bernard, 1964); “Manifestation Plastique” in¹³ önerilen ulaşım sistemiyle çevrelenerek merkezde bırakılması ve serbest zamanların geçirilebileceği bir kamusal alana dönüştürülmesi düşünülen Vetheuil’in eski kent merkezi (Valadares & Benoit, 1968).

Durağanlık

İdeal toplum düzenlerinin ayrıntılı anlatımını yapan modellerde karşılaştığımız bir diğer özellik de, her birinin önerdikleri sistemi, bir takım donuk pozlarla anlatma yolunu seçmeleridir. Bu yaklaşımlarıyla onları dekorasyon ya da moda dergilerindeki tek bakış açılı, yaşamayan, donuk pozlara benzetebiliriz. Hiçbir zaman gündelik hayatta karşılaşamayacağımız bir takım düzenlemeler ya da duruşlar, hayali projelerde de sık sık karşımıza çıkar.

1960'lara gelene kadar ‘değişkenlik’ ve “hareketlilik” kavramlarına hayali projelerde rastlanmaz; çünkü değişken olanı dizginleyebilmek mümkün olmamaktadır. Her şeyin belirlenmiş ve tanımlanmış olması gerekli olduğundan, esnek ya da alternatiflere yatkın bir tutuma karşı önlem almak bu projelerin tasarlanmasında dikkat edilen en önemli noktalardan biridir. ‘Bit-

⁹ Fransa'nın Le Havre kenti yakınlarında, karadan bir kilometre açıktaki yer alması ve kentsel hayatın gerektirdiği tüm işlevleri bünyesinde barındırması planlanan *Hydrobiopolis*, L. Hartsuyker-Cuerjel ve E. Hartsuyker tarafından 1961-1964 yılları arasında tasarlanmış. 20.000 kişiye barınma, 6.000 kişiye de iş olanağı sağlayacağı varsayılan proje, deniz üstündeki bir platforma yerleştirilmiş basamaklar şeklinde yükselen yerleşim önerisine sahip.

¹⁰ Paul Maymont'un 1964 tarihli *Monako İçin Yüzer Kent* projesi, Dairesel formuyla içinde bir lagün oluşturacak biçimde düşünülmüş, karayla bağlantısı bir köprüyle sağlanmış çok katlı deniz üstü yerleşimi öneriyor.

¹¹ Seine Nehri yatağının oluşturduğu 220 hektarlık alanın altına, 60 metre derine inilerek oluşturulacak 12 katmanla ve böylelikle 2600 hektarlık alanla Paris kenti için omurga oluşturma fikrine dayalı bir *Seine Nehri'nde Bir Kent Projesi*, Paul Maymont tarafından 1964 yılında tasarlanmış

¹² Labirent kavramından yola çıkan, 600.000 insanın yaşayabileceği büyüklükte düşünülen ve prensiplerini geleneksel köy şekillenişinden alan bir kent önerisi olan 1964 tarihli *Bütün Kent*, Jean-Claude Bernard imzasını taşıyor.

¹³ Fransa'da, Seine Nehri'nin bir kıvrımının yanında kurulu Vetheuil kentinin çevresini dolanacak olan bir ulaşım ringinden oluşan *Manifestation Plastique* adlı proje, Michel Lefebvre, Jan Karczewski ve Witold Zandfos tarafından tasarlanmış. 1970 yılında tasarlanan proje, kenti çevreleyen dağların içine kente ek olarak inşa edilmesi düşünülmüş yeni yerleşim birimleri önerisi.

mişlik' ve buna bağlı olarak da 'temizlik', tüm bu yaşamayan ya da yaşıyormuş gibi yapan sistemlerin durağan olmasının diğer nedenleridir. Henri Desroche bu durağanlıkla ilgili olarak, bu modellerin iki temel özelliğinin altını çiziyor: 'statiklik' ve 'yapaylık'; "Ütopyalar genelde hiçbir alternatif sunmamış ya da sunmak zorunda değil gibi görünürler" (Desroche, 1993).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya konan hayali projelerde "durağanlık" ve benzeri yaklaşımlara neredeyse hiç rastlanmaz. Yalnızca iki projede "yeknesaklık" ve "kalıcılık" kavramlarının projenin tasarlanmasında önemli roller üstlendiğinden söz edilebilir. Bu projelerden "Yeni Babilon"¹⁴, tasarımın sahip olduğu bütünlüğün bozulmaması için Constant tarafından "yeknesaklık" olarak adlandırılan yaklaşımla değiştirilemez bir bütün olarak tasarlanmıştır (Constant, 1962). "Boston Körfezinde 25 000 Kişilik Kent Tasarısı"nda¹⁵ ise farklı bir tutum söz konusudur; önerilen yapının "kalıcı" olması ve dönemin mimari karakterini yansıtmaya ayrı bir önem verilerek projenin durağan bir özelliğe bürünmesi sağlanmıştır (Tange, 1962).

Öte yandan, dönemin hayali projelerinin çoğunun "hareketlilik", "çeşitlendirilebilirlik" ve "büyümeye yatkınlık" özellikleri, bu projelerin durağan bir yapıdan uzaklaşmalarını sağlar. "Hareketlilik" kavramını çıkış noktası olarak alan projelerden belli başlıları şunlardır: Bütün bir kenti içine alabilecek büyüklükte konteynırlardan oluşan ve iç içe geçmeli bacaklar yardımıyla hareket edebilen yaşama alanları öneren "Yürüyen Kentler"¹⁶ (Herron, 1972); otobüsle-

¹⁴ Yerden tümüyle havaya kaldırılmış ve örümcek ağına benzer yapısıyla hayali bir çevre yaratma kaygısını taşıyan bir *Yeni Babilon* 1960 tarihli ve tasarımcısı Constant.

¹⁵ Kenzo Tange'nin misafir öğretim üyesi olarak bulunduğu Massachusetts Institute of Technology'de mimarlık bölümü öğrencileriyle birlikte Boston Körfezi için tasarladıkları 1960 tarihli *Boston Körfezinde 25 000 Kişilik Kent Tasarısı*, 25.000 kişilik, deniz üstü bir kent tasarımı.

¹⁶ İç içe geçmeli bacaklar yardımıyla hareket edebilen farklı kentsel birimler ve bu kentsel birimlerin gerektiğinde ortadan kaldırılabilen koridorlar yardı-

rin karavanlar gibi kullanılarak farklı yerlerde farklı bir araya gelişlerine olanak tanıyan, böylece insanlara hareketli bir hayat tarzı sunan "Otobüs Kent"¹⁷ (Rottier, 1962); çağdaş toplumun en önemli özelliği olarak vurgulanan ve kendiliğinden oluşan hareketlilik uyarınca kentte karşılaşılabilecek durumları düzenleme düşüncesiyle geliştirilen "Tokyo Kentsel Planı İçin Proje"¹⁸ (Tange, 1962); kendisine gerekli enerjiyi kendisi sağlamayı amaçlayan böylece gezgin bir biçimde her istenen yere taşınabilecek "Yaşayan Bölme"¹⁹ (Greene, 1972); yerden "göbeği kesilen" ve böylece günün farklı saatlerinde farklı yerlere taşınabilecek uydu kentler öneren "Kimyasal Mimarlık"²⁰ (Katavolos,

mıyla birbirlerine bağlanabildiği, bütün bir kenti içine alabilecek büyüklükte konteynırlardan oluşan *Yürüyen Kentler*'de hareketlilik, bütün bir kentin hareket edebilmesi olarak ele alınıyor. İç içe geçen bacakların uçlarındaki tekerlekler yardımıyla kent, parçalar halinde hareket edebiliyor. Proje Archigram üyelerinden Ron Herron tarafından 1964 yılında tasarlanmıştır.

¹⁷ 1966 yılında Guy Rottier tarafından geliştirilen *Otobüs Kent*, büyük ölçekli sanayileşmenin mimarlığa taşınmasını amaçlıyor ve otobüslerin karavanlar gibi kullanılarak farklı yerlerde farklı bir araya gelişlerle, serbest zamanların daha farklı kullanılabilmesi için farklı bir öneri sunuyor. "Yeni işlevsel biçim" olarak tanımlanan ve projede ortaya konan mimarlığın temelini oluşturan yaklaşım da, esin kaynağını karavanlardan alıyor. İnsanların kendilerini güvende hissetme, komşuluk ilişkileri içinde bulunma ve istedikleri zaman istedikleri yerde bulunabilme ölçütleri de bu yolla kolaylıkla sağlanmış projede.

¹⁸ *Tokyo Kentsel Planı İçin Proje*, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Tokyo'nun gösterdiği gelişmeleri göz önünde bulundurarak Kenzo Tange tarafından tasarlanmıştır. 1960 yılında tamamlanan proje, kent merkezinden Tokyo körfezine uzanmış ve kent merkezine ek olarak düşünülmüş, beş milyon insanın yaşayabileceği deniz üstü kent parçası tasarımı.

¹⁹ Kendisine gerekli enerjiyi kendisi sağlamayı amaçlayan, atıklarını işleyecek mekanizmaya sahip bütüncül bir iç mekânda çeşitli makinelerle farklı işlevlerin gerçekleştirilebildiği, hareketli birimlerden oluşan hücre şeklindeki yerleşim birimi projesi olan *Yaşayan Bölme*, 1966 tarihli bir David Greene tasarımı.

²⁰ 1960 yılında tasarladığı *Kimyasal Mimarlık* için "müzik gibi hareketli" tanımını kullanan Katavolos,

1962); kablolarla asılı yaşama birimleri bir motor yardımıyla hareket ettirilebilir özelliğe sahip olan “Kablolarla Asılı Kent”²¹ (Rottier, 1965).

Farklı bir araya gelişlere olanak tanıyan, çeşitli biçimlenişlere açık projeler ise şunlardır: Yapının her an farklı bir biçimde yeniden düzenlenebilmesi, mevcut elemanların farklı yerlerde ve farklı amaçlarda kullanılabilmesi fikrine dayalı “Portatif Kent”²² (Cook, 1967), farklı doğa şartları ve eylemlerin zamanla değişebileceğinin göz önüne alınmasıyla “devingen ve dinamik bir topluluk için mimarlık ve kent planlama arayışları”nın bir uzantısı olarak geliştirilmiş, boşluklu iskelet yapısı sayesinde, gerektiğinde büyütülebilir, genişletilebilir özelliğe sahip “Mekânsal Yığınlar”²³ (Friedman, 1962) ve kentte yaşayacak insanların katılımıyla sağlanacak hareketliliğe ayrı bir önem verilen “Anachitecture”²⁴ (Schiedhelm, 1969).

---

atık maddelerin kimyasal işlemlerden geçirilerek paketleneyeceği bir sistem öneriyor. Bu sistem yardımıyla zeminden “göbeği kesilen” yapılar, tesisat borularından kurtuluyor ve istenen yere götürülebilir. Kimyasal Mimarlık’ın bir diğer hareketli özelliği de uydu kentlerin günün farklı saatlerinde farklı yerlere taşınabilmeleri.

²¹ Yerleşimin mümkün olmadığı yerlerde dağlar arasına örümcek ağları şeklinde gerilmiş kablolarla asılmış yerlerim birimlerinden oluşan *Kablolarla Asılı Kent*, bir motor yardımıyla hareket ettirilebilir bir yapıya sahip. Guy Rottier bu mekanik projeyi 1965 yılında tasarlamış.

²² Archigram üyelerinden Peter Cook tarafından 1965 yılında tasarlanan *Portatif Kent*, kullanım süreleri önceden hesaplanmış, prefabrike yapı birimlerinin, projenin belkemiğini oluşturan kafes sistemi içine yerleştirilmesi ve herhangi bir zamanda yeniden düzenlenme olasılığına sahip olması esaslarına dayalı bir kent projesi.

²³ Yona Friedman imzalı *Hareketli Kent*, “devingen ve dinamik bir topluluk için mimarlık ve kent planlama arayışları”nın bir uzantısı olarak geliştirilmiş. 1956-1960 yılları arasında tasarlanan yapı, boşluklu iskelet yapısı sayesinde, gerektiğinde büyütülebilir, genişletilebilir özelliği kazanıyor.

²⁴ Manfred Schiedhelm tarafından 1969 yılında tasarlanan *Anachitecture*, Rosa Luxemburg’un “Farklı düşüncelerin özgürlüğü gerçek özgürlüktür” sözünden esinlenerek ortaya konmuş. “Özgürlük Mimarlığı” ve “Kendin Yap Mimarlık” gibi kavramlarla

Tamamlanmış ya da bitmiş bir yapı sunmaktan, büyüme ve çoğalmaya yatkın özellikleri bu dönemdeki projelerin tasarımlarında önemli rol oynamıştır. “Esneklik”, “açıklık”, “değiştirilebilirlik”, “çoğaltılabilirlik” kavramları yapının temel özelliklerini belirlediği “Uzay Kenti”²⁵, “ilerleme hızı”na bağlı olarak yaşanacak güncel değişimlere yapının ayak uydurabilmesi fikrinden yola çıkarak tasarlanmıştır. “Portatif Kent”te ²⁶ ise “Büyüme ve yenilenme arzusu” olarak adlandırılan kavram doğrultusunda dönemin yarattığı teknolojik gelişmeler, projenin geliştirilmesinde temel rolü üstlenmiştir (Cook, 1972).

Sil baştanlık

Geçmiş ve geçmişlerinin toplumlara kazandırdıklarını göz ardı ederek, mevcut olandan hareketle mevcut olana ilgisiz, doğrudan ileriye dönük tasarımlar yapmak, ideal toplum modellerinde başından beri rastlanan özelliklerdir. Her ne kadar daha iyisini kurmak amaçlanıyor olsa da, her bir hayali projenin varolanı yıkmaya dönük tepkisel bir yaklaşımı olduğunu söylenebilir. Bu yıkımla ilgili olarak da, bir defada yıkılanın yerine, yine bir defada yenisinin kurulduğu görülür. Ne süreç, ne de çözümün gelişimi ile ilgili anlatıma gidilmektense, genellikle ürünün ya da sonucun bitmiş hali ortaya konmaktadır.

Karl Mannheim, hayali projelerin bu özellikleriyle ilgili olarak, ‘devrimci olasılıkları barındırma’ yanlarına dikkat çekiyor. Mannheim’a

---

açıklanan proje, kent sakinleri tarafından “doldurulacak” boşluklardan oluşan doğrusal bir yapı. Kent sakinlerinin katılımıyla çeşitli ve sürekli değişen hareketliliğe sahip olması öngörülmüştür.

²⁵ “Esneklik”, “açıklık”, “değiştirilebilirlik”, “çoğaltılabilirlik” kavramları, Arata Isozaki’nin 1962 yılında tasarladığı *Uzay Kenti*’nin temel özelliklerini belirliyor. “İlerleme hızı”nın sonucu olarak, yapının güncel değişimlere ayak uydurabilir bir sistemi kurulanıyor.

²⁶ Peter Cook tarafından 1964 yılında geliştirilen *Portatif Kent*, çıkış noktasını dönemin yarattığı teknolojik gelişmelerin yarattığı büyüme ve yenilenme arzusunun alıyor.

göre bir tasarımın hayali proje ya da ütopya olabilmesi için, öncelikle geleceğe yönelik olarak sunduğu seçeneklerdeki ilerici ve yenilikçi tavra bakmak gereklidir. Mannheim, 'Ideology and Utopia' da ütopyaların devrimci karakterini vurgulamaktadır. Çünkü, böylesi bir düşünsel yapı değişime de güçlü bir araçtır. Ütopyaların üretilmediği süreçler ise devrimlerden sonra durmuş bir çağın göstergesidir (Mannheim, 1994).

1960'lı yılların hayali projelerinde, ütopycacı anlayışın bu köktenci yaklaşımında önemli değişimlere tanık oluruz. "Sil baştan" bir tasarım önerisine sadece bir projede rastlanır. Harlem'deki yoğun gecekondu mahallelerin yerine dev yapılar yapma fikrinden yola çıkan "Harlem'deki Gecekondu Mahalleleri İçin Yeniden İnşa Projesi",²⁷ mevcut bir çevreyi tümüyle yıkıp yerine yeniden başka bir çevre yaratma düşüncesine sahiptir (Fuller ve Sadao, 1972).

Bu proje dışındaki projelerin neredeyse hepsi, kentlerin yaşadığı değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri sunarken, öncelikle bu kentlerin işleyişlerine ve sahip oldukları değerlere zarar vermeden tasarımlar ortaya koyma düşüncesine sahiptirler. Büyük kentlerde denge kurarak insanları ruh sağlıklarına yeniden kavuşturmak düşüncesiyle tasarlanan "Yeni Babilon"dan²⁸ (Constant, 1962), Paris kent merkezinin yeni oluşacak ihtiyaçları karşılanırken bozulmasını önlemeye dönük bir düşünceden yola çıkılarak tasarlanmış "Paris Spatial"²⁹ (Friedman, 1962); deniz kenarlarına

²⁷Harlem'deki yoğun gecekondu mahallelerin yerine dev yapılar yapma fikrinden yola çıkan *Harlem'deki Gecekondu Mahalleleri İçin Yeniden İnşa Projesi*, Harlemlilerin yerleşim birimi ve taşıtlar için rampalardan oluşan bu yapılara taşınmalarından sonra onların boşalttıkları yerleri yıkıp parklar ve diğer kamusal alanlar kurma fikrine dayanıyor. Proje, Richard Buckminster Fuller ve Shoji Sadao tarafından 1965 yılında tasarlanmış.

²⁸ Constant'ın 1960 tarihli *Yeni Babilon* projesinde, önerilen kentin yerden bağımsız bir şekilde havada asılı durması ve iç işleyişinde örümcek ağı yapısı model olarak alınmış.

²⁹ Yona Friedman'ın 1959 yılında tasarladığı *Paris Spatial*'in çıkış noktasında kent merkezinin çekicili-

kurulan kent merkezlerinin çekiciliği dolayısıyla oluşan yüksek yoğunluğun yarattığı problemleri hafifletmeyi amaçlayarak, kente deniz üstünde bir ek yapılması önerisinin geliştirildiği "Kentsel Matris"den³⁰ (Tigerman, 1967), eski kentin genişleyebileceği kadar genişlediği kabulünden hareketle olduğu gibi korunması ve yeni yerleşim alanlarıyla çevrelenmesi düşüncesini taşıyan "Krater Kent"³¹ kadar birçok proje, kent hayatının tümüyle değiştirilmesi yerine iyileştirilmesi yönünde tasarım anlayışları ortaya koymuşlardır (Chanéac, 1964).

Düzenlilik

Gilles Lapouge, ütopyalarla ilgili yayınladığı makalelerin hemen hepsinde, ütopyaların derli toplu yanlarından duyduğu rahatsızlığı dile getirir; 'gülünç olan yok', 'düzensizlik yok', 'noter kadar ciddilik var'... Ütopyaların hemen hepsinde karşımıza çıkan en önemli (aynı zamanda da olumsuz) saptama; her birinin birer ideal ülke/kent olmalarından çok, ciddi anlamda düzenleyici olmalarıdır. Gülünç olandan ve de düzensiz olandan nefret eden tavırları; serserileri, aşıkları dengesizleri ya da marjinalleri düzeltme tutumları, özgürlüğü boğan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. 'Organik' olmaktan çok 'otomatik' olmaya kadar götüren bir yığın kuralla doludurlar. Organizasyon toplumun birincil koşuludur. Örnek olarak karınca yuvalarının, arı kovanlarının vahşi, acımasız, iç karartıcı, rastlantının yer almadığı, gerekliliklerin sınırlan-

ğini korumak, arttırmak ve kapasitesini arttırmak yer alıyor.

³⁰ Sahil kentlerinin nasıl genişletilebileceğine farklı bir öneri getiren, Stanley Tigerman tarafından geliştirilmiş *Kentsel Matris*, birbirine eklenmiş 163 piramidal birimden oluşan, gerektiğinde içinde işlevlerin değiştirilebileceği beşgen yerleşim planına sahip deniz üstü bir kent önerisi.

³¹ Kentlerin eski dokularıyla yeni oluşacak bölümlerinin bir arada varoluş arayışının bir sonucu olarak Chanéac tarafından tasarlanan *Krater Kent*, çekirdeğe eski kenti alan, bu kentin etrafına yüksek yoğunluklu "siper" kentleri saran ve yapının en dış kısmına da ulaşımına ilişkin çözümleri yerleştiren, 1963'te bir araştırma olarak başlayan ve 1968'de son halini alan bir proje.

dırınılığıyla çevrili düzenleri alıyor olmaları, bu organize toplum düşlerinin en belirgin özellikleridir (Lapouge, 1993).

1960'lı yılların hayali projelerinin ağırlıklı olarak eğildiği konulardan biri de ulaşım sorununa yeni çözümler getirmektir. Bunda dönemin kentlerinde yaşanmaya başlanan yoğun trafik problemlerinin etkisi çoktur. Yaya ve araç trafiğinin düzenlenmesi, sorunsuz bir işleyiş şeması geliştirilmesini zorunlu kılarken, projelerin düzenli bir biçimlenişe sahip olmalarına da neden olur. Bu dönemde ütopycacı anlayışla tasarlanan projelerin düzenli yapılara sahip olmalarının bir başka nedeni de, sanayileşmiş yapım tekniklerinin bu tasarımlarda kullanılma yollarının arayışındır.

Düzenli olmak yerine karmaşık biçimleniş önerilerine de bu dönemde sıkça rastlanır. Özellikle serbest zamanlarını geçirilebileceği dinlenme alanları ve iç bahçelerde, insanların diledikleri gibi değişiklik yapmalarına imkân tanınmaktadır. Bu dönemde karşılaşılan tasarımlar arasında, düzenlilik kavramına tam tersinden yaklaşan "Bütün Kent"³² ise projeye karmaşık ve gizemli bir yapı kazandıran bir "labirent" fikriyle karşılaşılır. Projenin sürekli olarak farklı keşiflere açık olmasını sağlayan açık planlama anlayışı, ona aynı zamanda gizemli ve karmaşık bir özellik kazandırır (Bernard, 1964).

Buyurganlık

1960'lı yıllarda tasarlanan hayali projelerin taşıdığı ütopycacı yaklaşımlarda gözlenen en büyük değişim, katı ve buyurgan özelliklerin uzağında duran yaklaşımdır.

³² Labirent kavramından yola çıkılarak Jean-Claude Bernard tarafından 1964 yılında tasarlanan *Bütün Kent*, 600.000 insanın yaşayabileceği büyüklükte olması düşünülen ve prensiplerini geleneksel köy şekillenişinden alan bir kent önerisi. Projenin sürekli olarak farklı keşiflere açık olmasını sağlayan ve ona gizemli bir özellik kazandıran karmaşık –ama diğer taraftan da yalın- bir yapısı var. Kendisine bir düzen modeli olarak "labirent"i alan bu proje, içinde barındırdığı evlerle, evlerden oluşan bütünle ve içine kattığı doğayla serbest bir plana sahip.

Bu dönemden önce geliştirilen ideal toplum tasarımları adı da verilen tasarımların hemen hiçbirisinde yanlışa ve belirsizliğe yer yoktur. Daha iyisinin olamayacağı düşünüldüğünden ve daha kötüsüne gidişi engellemek için, katı kurum ve kuralların varolmasının şart olduğu inancı hakimdir. 'Değişmezlik' ve 'sorgulanmazlık' üzerine kurulan bu modellerin kendilerini geçerli kılabilmeleri için bu tür bir yaklaşım kaçınılmazdır. Gilles Lapouge'e göre hayali projelerin en belirgin özellikleri, 'otoriter' ve 'diktatörce buyurgan' olmalarıdır. 'Yeryüzü Cennetleri' vaadinde bulunan bu projeler, bu vaat karşılığında da genellikle katı kurum ve kuralları yerleştirdikleri toplumları sunmuşlardır. Bu özellikleri yardımıyla da, 'yol gösterici' olmalarından çok, 'karar verici' tutum sergiledikleri görülmektedir (Lapouge, 1993).

Bu dönemde buyurgan ya da katı yanına vurgu yapan tek bir proje ile karşılaşılır. Jean-Claude Bernard, kendi tasarımı olan "Bütün Kent" in homojen bir biçimde tasarlanmış ve bitmiş bir tasarım olduğundan hareketle projenin "mimarlığa gerek bırakmayan" bir özellik taşıdığı görülmektedir (Bernard, 1964).

1960'lı yıllarda tasarlanan hayali projelerin büyük bir kısmı, "esneklik" düşüncesiyle ortaya konan projelerdir. Bu dönemin durağanlık kavramının uzağında duran projeleri ve bu projelerin esneklik kavramına farklı yaklaşımları şöyle özetlenebilir: "Kimyasal Mimarlık"³³, barındırdığı mekânlarda, istendiği zaman değişiklikler yapılabilmesine; küçültülerek, büyütülerek ya da yeni eklemeler yapılarak değiştirilebilmelerine olanak sağlar (Katavolos, 1962). "Yerleşim Birimleri Uygulaması"³⁴ önerdiği birimler,

³³ William Katavolos tarafından 1960 yılında geliştirilen *Kimyasal Mimarlık*, kimya alanında yaşanan gelişmeleri mimarlıkta da uygulama fikrinden yola çıkıyor ve istenen formun verilebileceği ve istenen her yerde (özellikle de deniz üstü yerleşimlerde) yeni bir inşaat malzemesi kullanılması esasına dayanıyor.

³⁴ *Yerleşim Birimleri Uygulaması*, Pascal Hausermann tarafından tasarlanan bir proje. 1962 tarihli projede, Kentlerin hızla yatayda yayılıyor olmalarının toprak kullanımındaki verimliliği azaltma-

herhangi bir duruma ve herhangi bir yere uyarlanabilir özellik gösterir (Hausermann, 1962). “Krater Kent”³⁵ esneklik özelliğini “parazit hücreler” adı verilen mekânlar kazandırır. İnsanların kendilerine göre işlev atayabilecekleri esnekliğe sahip bu birimler, projenin değişime yatkın tarafının ve değiştirilebilir özelliklerinin bir uzantısıdır (Chanéac, 1964). “Kapsül Üniteli Kule”de³⁶ önerilen yerleşim mekânları, kullanıcılarının istekleri doğrultusunda kaldırılabilen duvarlar ve hareketsiz mobilyalardan oluşur. Konut içlerinin farklı kullanıcılar tarafından farklı şekillerde kullanılabilmesine olanak sağlanmıştır (Chalk, 1972). Bir diğer Archigram projesi olan “Portatif Kent”,³⁷ “anarşik yapı” olarak tanımlanır. Projeye bu tanımlı kazandıran özellik ise, bütünüyle açık bir planlama anlayışına sahip olmasıyla birlikte belirlenmiş ve alışlagelmiş şemaların reddine dayanıyor olmasıdır. “Üçgen Mekânsal Hücreler”de,³⁸ bir vadiye ya da iki dağ arasına gerilecek çelik kabloların ara-

cağı düşüncesiyle betonarme (ileride betonarme yerine plastik kullanılacağı de öngörülüyor) esas malzeme olarak tasarlanmış ve zamanla geliştirilebileceği varsayılan hücreler sistemi önerisi mevcut.

³⁵ Chanéac tarafından tasarlanan *Krater Kent*’te, eski kentin genişleyebileceği kadar genişlediği kabulünden hareketle olduğu gibi korunması öngörülüyor. Bu koruma sonucunda kent merkezinin boş zaman eylemlerinin geçirileceği bir alan olması düşünülmüş.

³⁶ Archigram üyelerinden Warren Chalk tarafından 1964 yılında tasarlanan *Kapsül Üniteli Kule*, merdivenlerin, asansörlerin ve diğer servislerin yer aldığı bir çekirdek ve bu çekirdek etrafına ışımsal olarak dizilmiş, parçaları fabrikada üretilmiş geometrik formları yamuk olan hücrel birimlerden oluşuyor.

³⁷ Archigram’ın en öne çıkan ve kendisinden sonra ortaya konacak projeleri etkileyecek olan 1964 tarihli *Portatif Kent*, kafes sistemi içine kullanım süreleri önceden hesaplanmış prefabrik yapı birimlerinin yerleştirilmesi ve herhangi bir zamanda bu birimlerin yeniden düzenlenme olasılığına sahip olması esaslarına dayalı bir kent projesi.

³⁸ Bir vadiye ya da iki dağ arasına gerilecek çelik kablolarla yerleştirilecek hareketli düzlemler ve bu düzlemlere oturtulacak bir kenarı 10.35 metre olan eşkenar üçgen planlı hücrelerden oluşturulacak asılı yerleşim projesi olan *Üçgen Mekânsal Hücreler*, Justus Dahinden’in tasarımı.

sına yerleştirilecek düzlemlerle sağlanacak esnek yapı sayesinde, üçgen hücrelerin farklı bir araya gelişlerinin sağlanması amaçlanmıştır (Dahinden, 1972). “Kentsel Matris”te³⁹, önerilen kenti oluşturan birimler, her türlü işlev değişikliğine uğrayabileceği düşünülerek tasarlanmıştır (Tigerman, 1967).

Dönem projelerine bakıldığında sık sık karşılaşılan esneklik kavramı “Otobüs Kent”⁴⁰ adını taşıyan projede “hareketlilik”le birleşerek sürekli yer değiştirebilecek ve farklı yerlerde farklı biçimlerde yeniden ortaya konabilecek bir projeye dönüşür (Rottier, 1962). “Ragnitz-Graz İçin Proje”⁴¹ ise takılıp sökülebilen hücrelerden oluşan bir tasarımıdır. Taşıyıcı sistem içine yerleştirilen, gerektiğinde yenileriyle değiştirilebilen hücrelerin, yerleşim yerleri ve ortaklaşa kullanım mekânları olarak kullanılmalrı öngörülmüştür (Domenig ve Huth, 1972). Dönemin “esneklik” kavramını temel alarak geliştirilen bir diğer proje olan “Anachitecture”⁴², farklı

³⁹ *Kentsel Matris*, özellikle deniz kenarına kurulan kentlerin kent merkezlerinin çekiciliği dolayısıyla oluşan yüksek yoğunluklu yerleşimin yarattığı problemleri hafifletmeyi amaçlayan proje, kente deniz üstünde bir ek yapılması önerisini getiriyor.

⁴⁰ Büyük ölçekli sanayileşmenin mimarlığa taşınmasını amaçlayan *Otobüs Kent* projesi, otobüslerin karanlar gibi kullanılarak farklı yerlerde farklı bir araya gelişlerle, serbest zamanların daha farklı kullanılabilmesi için farklı bir öneri sunuyor. Proje, Guy Rottier tarafından 1966 yılında tasarlanmış.

⁴¹ Değişen koşulların sonucu olarak, ailelerin yaşam kalitelerini arttırma ve bunu yaparken de geleneksel yapı teknikleri yerine gelişmiş sistemleri kullanarak yeni kentsel yerleşim yerleri yaratma fikrinden yola çıkan *Ragnitz-Graz İçin Proje*, Günther Domenig ve Eilfried Huth tarafından 1966 ile 1969 yılları arasında tasarlanmış. Projenin temel fikri üç boyutlu taşıyıcı bir sistem inşa etmek ve bu sistemin içine yerleşim yerlerini ve ortaklaşa kullanım alanlarını sonradan yerleştirmek (gerektiğinde de değiştirmek) üzerine kurulu.

⁴² Rosa Luxemburg’un “Farklı düşüncelerin özgürlüğü gerçek özgürlüktür” sözünden esinlenerek ortaya konmuş *Anachitecture*, Manfred Schiedhelm tarafından 1969 yılında tasarlanmış. “Özgürlük Mimarlığı” ve “Kendin Yap Mimarlık” gibi kavramlarla

zamanlardaki ve durumlardaki ihtiyaçlara göre her an yeniden düzenlenebilecek, yoğunlaştırılabilecek ve gerektiğinde kaldırılabilir birimlerden oluşur. Dayatmalardan uzak ve sakinlerine eşit haklar tanıyan bir sisteme sahip olan proje, en az sabit düzenlemeyle, en fazla özgürlüğe olanak tanıyan bir altyapıdan oluşur (Schiedhelm, 1969). “Sürekli değişim” fikrinde yola çıkılarak tasarlanan “Saghor, Gülünç Kent”te⁴³ ise, önerilen kentin sahip olması gereken temel özellik, değişime açık olması gereken yapısıdır. İnsanların farklı ortamlarda karşılaşmalarına, buluşmalarına olanak tanıyacak şekilde yeniden düzenlenebilir bir yapıya sahip olması düşünülmüştür. Değişim aynı zamanda insanların toplum içinde sahip oldukları görevlerin değiştirilmesi olarak da karşımıza çıkar (Valadares ve Benoit, 1969). “Dyodon”⁴⁴, toprak zeminde, havaya asılı olarak, deniz üstünde ya da uzayda uygulanabilir bir yapıya sahip olmasıyla, esneklik kavramına farklı bir açılım getirir (Jungmann, 1972).

Bu dönemde karşımıza çıkan iki proje önerdikleri “tamamlanmamış” yapılarıyla, hayali proje tasarımına farklı bir boyut getirmektedir. Bu projelerden ilki olan “Uzay Kenti”nde⁴⁵, tahmin edilebilen gelişmelerle birlikte tahmin edileme-

---

açıklanan proje, kent sakinleri tarafından “doldurulacak” boşluklardan oluşuyor.

⁴³ *Saghor, Gülünç Kent*, Wilhelm Reich şu sözlerinden esinlenilerek tasarlanmıştır: “Öyle görünüyor ki, toplumların tamamı hastalanmıştır. Arzuları bastırıldıkça, tepkileri anormalleşmektedir. Kendi yeteneklerine olan inançları azalmaktadır.” Cinselliğin özgürce yaşanabileceği, deniz üstüne kurulan ve yerden havaya kaldırılmış bir kent, M.C. Valadares ve J.P. Benoit tarafından 1969 yılında tasarlanmıştır.

⁴⁴ Jean-Paul Jungmann tarafından 1967’de tasarlanan *Dyodon*, havayla şişirme tekniğiyle üretilmiş, gerekli sağlamlaştırma işlemlerinden geçirilmiş ve farklı iklim şartlarına uyum sağlayabilmesi için gerekli donanımına sahip bir yerleşim biriminden oluşuyor.

⁴⁵ Arata Isozaki imzasını taşıyan 1962 tarihli *Uzay Kenti*, mevcut kent yerleşimlerinin içi/üstü için düşünülmüş, düşey bir servis çekirdeğine saplanan kirişler ve bu kirişlere tutturulan birimlerden oluşan, işlev benzerliklerine göre bölümlenen salkım yapılarından oluşuyor.

yen, öngörülemez durumlar yüzünden ortaya konan tasarımlar, ayrıntılandırılmamış ve bütünüyle çözülmemiş olarak bırakılmıştır (Isozaki, 1965). Diğer proje olan “Yüksek Yoğunluklu Yerleşim Birimleri”⁴⁶ ise tamamlanmamışlık fikri üstüne kuruludur. Projenin farklı zamanlarda ve koşullarda, farklı çözümlere dönüşebilecek bir yaklaşımlarla uygulamaya geçirilebileceği belirtilmektedir (Mirabaud ve Parent, 1972).

Sonuç

1960’lı yıllarda mimarlık alanında ortaya konan hayali projelere bakıldığında, bu dönemin ütopyacı anlayışında önemli değişimler yaşandığı sonucuna varılabilir. Hayali projelerin temel özelliklerinden biri olan “toplumsallık” bu dönemde en az değişime uğrayan kavram olarak karşımıza çıkar. Her şeyden önce, ideal toplum arayışı sonucu ortaya konan hayali projeler, bu yıllarda sanayi ve sanayi-sonrası toplumunun nasıl olması gerektiğine yönelik düşünceleriyle öne çıkmaktadır. Az değişime uğrayan bir diğer kavram ise “düzenlilik”tir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kentlerin hızla büyüyerek karmaşık bir hal almaları dikkate alındığında, planlı ve düzenli yerleşmelerin önerilmesinin nedenleri daha iyi anlaşılabilir. 1960’lı yıllara gelinene dek ütopyacı anlayışın temel özellikleri olarak belirtilen “durağanlık” ve “buyurganlık” kavramları, 1960’lı yıllarda büyük değişime uğramıştır. Bu dönemde tasarlanan hayali projelerin çoğu, hareketli, çeşitlendirilebilir, esnek ve büyümeye yatkın bir yaklaşım sergilemektedir. Tamamlanmamış ve bitmemiş yapılarında, dönemdeki, sanayileşmeye bağlı olarak hızlanan teknik ve bilimsel gelişmelerin önemi büyüktür. Yapım yöntemleri ve malzemeler konusundaki yeni buluşlar, önerilen sistemin daha iyisinin geliştirilebileceği yaklaşımıyla hareket edilmesine neden olmuştur. Hayali projelerin, baştan beri sergiledikleri “kapalılık” yaklaşımına bu

---

⁴⁶ Farklı açılara ve farklı yüksekliklere sahip üç parçadan oluşan ve külah şeklinde yükselen *Yüksek Yoğunluklu Yerleşim Birimleri*, devasa yapısıyla herhangi bir doğa parçası içinde kendi içine dönük bir anlayışla Lionel Mirabaud ve Claude Parent tarafından 1963 yılında tasarlanmıştır.

dönemde yalnızca zorunlu durumlarda rastlanır. Hem kendi içlerinde, hem de büyümeye yatkın yapılarında kapalılık yerine açıklık kavramının daha baskın olduğu söylenebilir. “İşlevsellik” kavramı da 1960’lı yıllarda sorgulanan kavramların başında gelir. Özellikle sanayileşmeye bağlı olarak, yakın gelecekte işgücünün makineler tarafından sağlanabileceği düşüncesi, buna bağlı olarak da insanların serbest zamanlarının çoğalacağı fikri, bu tür projelerde daha önceleri pek rastlanmayan oyun alanlarının ve farklı kamusal alanların, tasarımların önemli bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde “sil baştanlık” olarak tanımlanabilecek köktenci yaklaşımın da iyice azaldığı görülebilir. Kentlerin yerine sıfırdan yeni kentler kurmak yerine, bu kentlerle ilişki halinde olacak, bu kentlere ek şekilde geliştirilebilecek yerleşim önerileri fikri de yine bu döneme özgü yaşanan değişimlerdendir.

Ütopyacı anlayışın 1960’lı yıllarda gösterdiği değişimlere bakarak, hayali projelerin belli değişmez özellikler doğrultusunda değil, tasarlandıkları dönemlere özgü yaklaşımlarla ortaya kondukları ifade edilebilir.

Ütopyacı anlayışın gösterdiği bu değişimlerden hareketle, bazı dönemlerin bu anlayıştan uzak olduğu türünden karamsar bir düşünce yerine, her dönemin ruhuna uygun hayaller kurulabileceği düşüncesine varılabilir.

Kaynaklar

- Bernard, J-C., (1964). Essai pour une ville totale, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **115**, 44-45.
- Bezel, N., (1993). Ütopyalarda ve karşıütopyalarda aklın ve insanın durumu, Çev: Selahattin Özpallabıyıklar, *Varlık Dergisi*, Mayıs 1993, 17-23.
- Bezel, N., (2000). Yeryüzü cennetleri kurmak: Ütopyalar, 7-11, Say Yayınları, İstanbul.
- Chalk, W., (1972). Capsule unit tower, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, 69, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Chanéac, (1964). Étude pour des “Villes Cratéres”, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **115**, 42.
- Constant, (1962), Néo-Babylone, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **104**, 11.

- Cook, P., (1967). Archigram Groupe, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **133**, 26.
- Cook, P., (1972). Plug-in City, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, 70-71, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Dahinden, J., (1972). Trigonic Spatial Cells, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, pp. 48-51, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Desroche, H., (1993). Ütopyalar Geçidi, *Varlık Dergisi*, Nisan 1993, 14-18.
- Domenig, G., Huth, E., (1972). Project for Ragnitz-Graz, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, 104-105, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Friedman, Y., (1962). Les Agglomérations Spatiales, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **93**, XLVIII.
- Fuller, R. B. & Sadao, S., (1972). Urban slum-clearance scheme for Harlem New York City, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, 164-165, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Friedman, Y., (1962). Paris Spatial, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **101**, XXXVII
- Greene, D., (1972). Girder building, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, pp.110-111, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Hartsuyker-Cuerjel L. & Hartsuyker, E., (1969). Hydrobiopolis, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **146**, 90.
- Hausermann, P., (1962). Habitation à Grilly France, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **101**, L-LII.
- Herron, R., (1972). Walking cities, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, pp.114-115, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Isozaki, A., (1965). Manhattan Proje, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **117**, XXV.
- Jungmann, J.-P., (1972). Dyodon, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, pp.108-109, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Katavolos, W., (1962). Architecture Chimique, *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **103**, 21.
- Lapouge, G. (1993). Ütopya ve olanaksızın kaygan yeri, Çev: Filiz Nayır Deniztekin, *Varlık Dergisi*, Nisan 1993, 2-5.
- Mannheim, K., (1994). Ideology and utopia, Harvest Books, NewYork, 1955, 126.
- Maymont, P., (1964). *L’Architecture d’Aujourd’hui*, **115**, 30-35.
- Maymont, P., (1972). Earthquake-resistant floating towns, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures*

- For the Future*, 128-129, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Mirabaud, L. & Parent, C., (1972). High density residential units, Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, 144-145, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Popper, K., (1992) *Açık toplum ve düşmanları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Prader, H., Fehring, F., Ott, E., (1969). Unité Urbaine Linéaire, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **146**, 92-93.
- Rottier, G., (1962). Cité Autobus, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, -, 62.
- Rottier, G., (1965). "Cité Sur Fil", *L'Architecture d'Aujourd'hui*, -, 65.
- Salier, Y., Courtois, A. & Lajus, P., (1972). Ville Tripode (Town with Tripod Structure), Trans. By. Gerald Onn, *Urban Structures For the Future*, 88-89, Ed. Justus Dahinden, Praeger Publishers, New York.
- Sarger, R., (1962). Fantastique d'aujourd'hui réalité de demain, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **102**, 74-75.
- Schiedhelm, M., (1969). Anarchitecture, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **146**, 86.
- Schipkov, A., Schipkova, E., Gravin, A. & Popov, A., (1967). Projet d'urbanisation du Quartier Sud-ouest de Norilsk, Sibérie, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **134**, 102-103.
- Sevinç, A., (2004). Ütopya: Hayali ahali projesi, 31-39, OkuyanUs Yayınları, İstanbul.
- Soleri, P., (1962). Projet de Ville Idéale "Mesa City", *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **104**, 72-77.
- Tange, K., (1962). Une Communauté de 25.000 Habitants, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **98**, 59-60.
- Tange, K., (1962). Projet pour un Plan d'Urbanisme de Tokyo, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **98**, 50-57.
- Tigerman, S., (1967). "Urban Matrix", *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **133**, 76.
- Türközü, E., (1997). Feminist ütopya kavramı üzerine, *Ütopiya Dergisi*, Eylül 1997, Piya Yayınları, 37.
- Uçarol, T., (1993). Ütopyanın merdivenleri, *Varlık Dergisi*, Nisan 1993, 47-49.
- Valadares, M.C., Benoit, J.P., (1968). Manifestation Plastique, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **135**, 3.
- Valadares, M.C., Benoit, J.P., (1969). Saghor / Ville Ludique, *L'Architecture d'Aujourd'hui*, **146**, 9.